

K Z O M B U N D I A K Ń A T
Z O M B A N D I A Ń

Warszawa, maj 2011

www.cbos.pl ● sekretariat@cbos.pl

BS/63/2011

MŁODY, BOGATY, WYKSZTAŁCONY,
RELIGIJNY – MIT POLSKIEGO
WOLONTARIUSZA

Europejski Rok Wolontariatu 2011

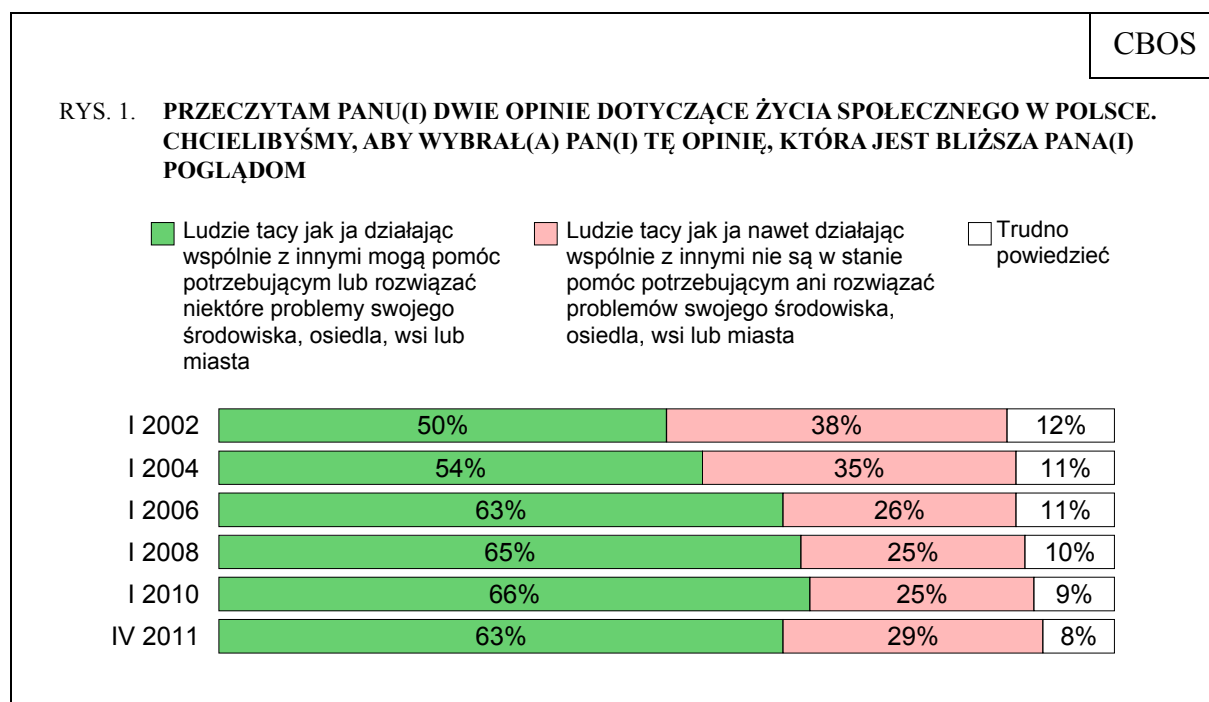
Znak jakości przyznany CBOS przez Organizację Firm Badania Opinii i Rynku
13 stycznia 2011 roku

Fundacja Centrum Badania Opinii Społecznej
ul. Żurawia 4a, 00-503 Warszawa
e-mail: sekretariat@cbos.pl; info@cbos.pl
<http://www.cbos.pl>
(48 22) 629 35 69

- ▶ Niemal co drugi ankietowany (48%) deklaruje, że w ciągu ostatnich 12 miesięcy przynajmniej raz zaangażował się w dobrowolną, nieodpłatną pracę na rzecz osób nieznanym, lokalnej wspólnoty lub na rzecz jakiejś organizacji społecznej. Natomiast w „wolontariat pośredni”, wykonywany poprzez organizacje lub instytucje, angażowało się 28% ankietowanych.
- ▶ Część osób spośród tych, które podejmują dobrowolną, nieodpłatną pracę społeczną nie utożsamia się z pojęciem wolontariusza lub tego pojęcia nie rozumie. Na pytanie, czy kiedykolwiek pracował jako wolontariusz, pada tylko 11% twierdzących odpowiedzi. Duży odsetek respondentów myli pojęcie wolontariatu z innymi działaniami podejmowanymi w celach społecznych: 26% respondentów uważa, że wysłanie dobroczynnego SMS-a albo wrzucenie pieniędzy do puszek w trakcie zbiórki publicznej (49%), mieści się w działalności wolontariusza.
- ▶ Społeczny wizerunek wolontariusza – osoby młodej, dobrze sytuowanej, wykształconej i religijnej – nie odpowiada profilowi osób, które angażują się w dobrowolną, nieodpłatną pracę w celach społecznych. Ten stereotyp może ograniczać możliwości upowszechniania i promowania idei wolontariatu.
- ▶ Społeczna wiedza na temat Europejskiego Roku Wolontariatu jest umiarkowana. Jak się okazuje, jedynie co piąty dorosły Polak (20%) słyszał o tegorocznych obchodach, a więcej niż co czwarty (27%) słyszał o nich lub rozpoznaje logo.

Zaangażowanie obywatelskie w Polsce nie wygląda najlepiej zwłaszcza na tle społeczeństw zachodnich, gdzie wskaźniki aktywności w życiu publicznym są dużo wyższe niż u nas. Według Europejskiego Sondażu Społecznego z 2008 roku¹ w Danii 40% respondentów deklaroowało, że zdarza im się podpisać petycję, 26% Niemców stwierdzało, że pracuje dla organizacji społecznej, a w Irlandii 21% respondentów pracowało w charakterze wolontariusza. W Polsce zaangażowanie w tego rodzaju działalność deklarowało odpowiednio 7%, 6% i 6% respondentów. Wyniki te wskazywały zatem na znikomą aktywność obywatelską naszego społeczeństwa.

Jak pokazują sondaże CBOS, wśród Polaków wzrasta wiara w sens współpracy i wspólnego rozwiązywania problemów najbliższego otoczenia – miasta, wsi czy osiedla. W badaniu kwietniowym² obserwujemy pewne zachwianie tej wiary, niemniej z perspektywy ostatnich dziewięciu lat, widać wyraźną poprawę.

¹ Dane Europejskiego Sondażu Społecznego, czwarta edycja, 2008 r. (<http://ess.nsd.uib.no/>)

² Badanie „Aktualne problemy i wydarzenia” (251) przeprowadzono w dniach 7 – 13 kwietnia 2011 roku na liczącej 1192 osoby reprezentatywnej próbie losowej dorosłych mieszkańców Polski.

Wolontariat jest jednym ze sposobów praktycznej realizacji przekonania, że współpracując z innymi można przysłużyć się swojej społeczności lokalnej, sąsiedzkiej czy osobom potrzebującym pomocy. Według definicji sformułowanej w Centrum Studiów nad Społeczeństwem Obywatelskim na Uniwersytecie John Hopkinsa, **wolontariatem jest nieodpłatna, dobrowolna praca świadczona na rzecz osób nieznanymi (spoza rodziny lub najbliższego grona przyjaciół, sąsiadów), środowiska naturalnego, społeczeństwa, lub społeczności lokalnej, podejmowana indywidualnie lub w ramach organizacji lub instytucji publicznej**³. Ta bodaj najbardziej uniwersalna definicja wolontariatu jest od niedawna stosowana również przez Główny Urząd Statystyczny. Jednocześnie instruktaż dotyczący badań nad wolontariatem przygotowany przez Centrum Uniwersytetu Hopkinsa proponuje, by oddzielnie analizować „wolontariat bezpośredni”, świadczony przez indywidualne osoby na rzecz innych (nieznanych) osób oraz „wolontariat pośredni”, świadczony poprzez instytucje, organizacje stworzone na rzecz celów społecznych (np. środowiska naturalnego).

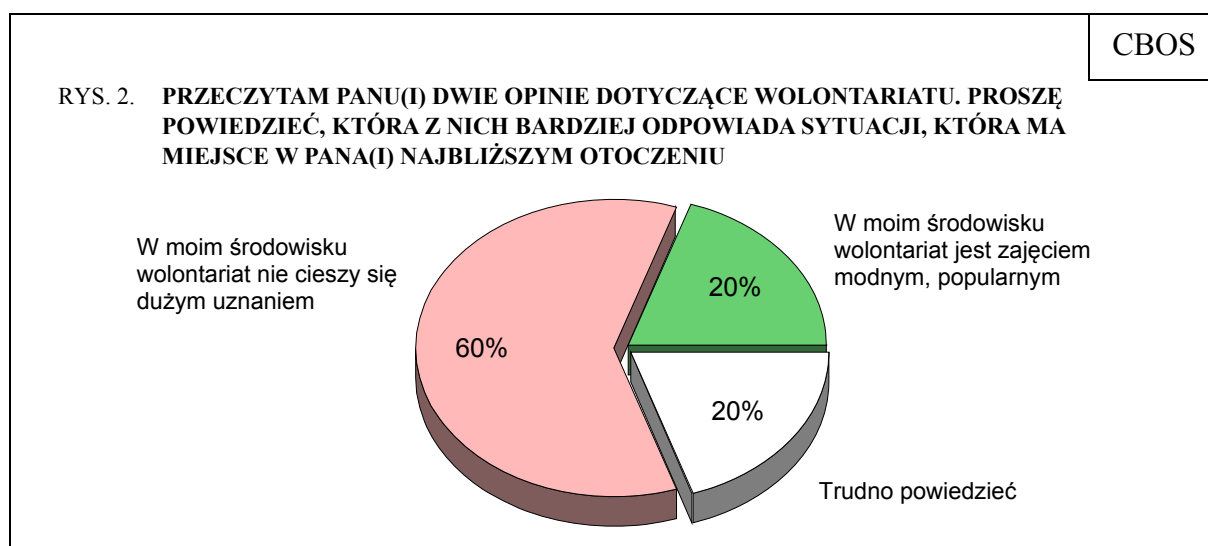
Zgodnie z przyjętą wyżej definicją 28% Polaków deklaruje, że w ostatnich dwunastu miesiącach przynajmniej raz zaangażowało się w wolontariat za pośrednictwem różnego rodzaju instytucji i organizacji oraz działając na rzecz środowiska społecznego lub naturalnego⁴. Natomiast gdyby uwzględnić wolontariat bezpośredni – na rzecz konkretnych osób, odsetek ten rośnie do 48%. W kontekście danych Europejskiego Sondażu Społecznego jest to wynik optymistyczny, oznacza bowiem, że w rzeczywistości **angażujących się w tę podstawową formę aktywności obywatelskiej jest więcej, niż wskazywałyby na to badania międzynarodowe.**

WOLONTARIAT NIE JEST MODNY

Chętnych do pracy w charakterze wolontariusza zapewne znalazłoby się więcej, gdyby było to zajęcie modne. **Tymczasem, jedynie 20% respondentów deklaruje, że w ich środowisku wolontariat jest popularny i dlatego podejmują się tej pracy, natomiast 60% stwierdza, że wolontariat nie cieszy się w ich kręgach dużym uznaniem.**

³ Zob. International Labour Office, Manual on the Measurement of Volunteer Work, Geneva 2010.

⁴ Poziom i charakter faktycznego zaangażowania omawiamy w komunikacie „Aktywność społeczna Polaków – poziom zaangażowania i motywacje”, maj 2011 (oprac. N. Hipsz i K. Wądołowska).

Wolontariat zatem wymaga promocji. Choć jest to aktywność wartościowa z samej definicji, to z tego tylko powodu wcale nie będzie częściej podejmowana. Nie jest to bowiem działalność, która mogłoby wyróżniać osoby w ich kręgach społecznych (grupach rówieśniczych, środowisku pracy, wśród znajomych). Tymczasem jednym z najbardziej skutecznych instrumentów, stosowanych do kreowania i upowszechniania określonych zachowań jest moda. Wyniki sondażu CBOS pokazują, że motywacje, którymi najczęściej kierują się osoby zaangażowane w wolontariat, mają raczej charakter etyczno-moralny, emocjonalny i „osobisty”. Powodem altruistycznych zachowań Polaków jest przekonanie, że trzeba pomagać innym (55% wskazań), że pomagając innym sami doczekają się kiedyś podobnego traktowania (42%) oraz współczucie wobec osób potrzebujących (38%). Tylko 8% zaangażowanych w wolontariat deklaruje, iż robi to dlatego, że w ich otoczeniu inni postępują podobnie. Gdyby ten wskaźnik był wyższy, także i „naśladownictwo” byłoby częstsze.

Wolontariat byłby zapewne bardziej powszechny, gdyby rozumiano go w sposób bliższy przytoczonej wcześniej definicji i postrzegano jako aktywność o nieco mniej „ekskluzywnym” charakterze. Pojęcie wolontariatu często budzi bowiem mylne skojarzenia i jest traktowane jako działalność podejmowana przez wąsko definiowaną grupę społeczną. Przyjrzyjmy się zatem, jakie zachowania Polacy utożsamiają z wolontariatem i jaki jest wizerunek społeczny wolontariusza.

WOLONTARIAT, CZYLI...

W 2010 roku, jak wynika z deklaracji, pracę w charakterze wolontariusza podjęło zaledwie 6% Polaków⁵. W tegorocznym badaniu na to samo pytanie twierdząco odpowiedziało 11% respondentów (jednocześnie prawie tyle samo osób stwierdziło, że z pojęciem wolontariatu dotychczas w ogóle się nie zetknęło).

Więcej osób deklaruje tego rodzaju zaangażowanie, kiedy pytamy o wolontariat w sposób opisowy. **Oznacza to, że część osób spośród tych, które faktycznie podejmują dobrowolną, nieodpłatną pracę społeczną nie identyfikuje jej z pojęciem wolontariatu.** I tak wśród tych, którzy twierdzą, iż w ciągu ostatniego roku pracowali nieodpłatnie na rzecz społeczności, środowiska naturalnego lub miejscowości, w której mieszka, 68% jednocześnie utrzymuje, że nigdy nie pracowali jako wolontariusze. Podobnie w przypadku pracy w ramach organizacji pozarządowej, instytucji publicznej czy kościoła – 62% respondentów nie utożsamia tej aktywności z wolontariatem.

Tabela 1

Co najmniej raz w ciągu ostatnich 12 miesięcy poświęcili swój wolny czas na dobrowolną i nieodpłatną pomoc/pracę na rzecz / w ramach:	Odsetki pozytywnych odpowiedzi wśród ogółu respondentów	Odsetki osób deklarujących w poszczególnych grupach, że nigdy nie pracowały jako wolontariusze
	w procentach	
– osoby lub osób nieznanym	36	74
– społeczności, środowiska naturalnego lub miejscowości	21	68
– organizacji pozarządowej (stowarzyszenia lub fundacji), instytucji, Kościoła czy innej organizacji	16	62

Wynika z tego, że wolontariat często jest pojęciem niezrozumiałym, a kolejne dane pokazują pewne zamieszanie w tym zakresie.

⁵ Por. Zob. komunikat CBOS „Działalność społeczna Polaków”, styczeń 2010 (oprac. R. Boguszewski).

RYS. 3. **WOLONTARIAT BYWA RÓŻNIE ROZUMIANY. KTÓRE SPOŚRÓD WYMENIONYCH ZACHOWAŃ / DZIAŁAŃ ODDAJĄ, PANA(I) ZDANIEM, ISTOTĘ WOLONTARIATU?**

Większa część respondentów prawidłowo wskazuje, że wolontariat jest formą dobrowolnej, nieodpłatnej pracy na rzecz instytucji publicznych (62% wskazań), organizacji społecznych (54%), nieodpłatnego zaangażowania się w działalność organizacji takich jak Ochotnicza Straż Pożarna czy Ochotnicze Wodne Pogotowie Ratunkowe (38%) bądź też w pracę na rzecz sąsiadów lub wspólnoty mieszkaniowej (29%).

Jednakże znaczny odsetek respondentów myli wolontariat z działalnością mającą charakter propubliczny, a nawet filantropijny, która jednak wolontariatem nie jest. I tak na przykład 26% ankietowanych uważa, że wolontariat to wysłanie dobrego SMS-a albo wrzucenie pieniędzy do puszek w trakcie zbiórki publicznej (49% wskazań).

Aż 24% pytanych za wolontariat uznaje nieodpłatną pracę na rzecz swojej rodziny i najbliższych przyjaciół. Jest to oczywiście działanie o charakterze dobroczynnym, ale nie publicznym, ponieważ nie wykracza poza najbliższy krąg społeczny. Immanentną cechą wolontariatu jest tymczasem działanie o charakterze społecznie użytecznym, ukierunkowane na zaspakajanie potrzeb, ale wykraczające poza najbliższe otoczenie jednostki.

Kolejny przykład niezrozumienia, to mylenie wolontariatu ze stażem lub praktykami (16%), traktowanymi często jako etap kariery zawodowej. Wynik ten jest częściowo pochodną regulacji prawnej wolontariatu. Ustawa o działalności pożytku publicznego i o wolontariacie z 2003 roku w istocie usankcjonowała wolontariat, jako instrument rynku pracy. Taki był bowiem w owym czasie cel ustawodawcy usiłującego ograniczyć ponad dwudziestoprocentowe bezrobocie. Promowano wówczas wolontariat jako formę przygotowania do rozpoczęcia kariery zawodowej – aktywność o rygorze nieco luźniejszym niż praktyka czy staż. W kolejnych latach wizerunek ten utwierdził się. Świadczy o tym częste wykorzystywanie świadectw o zaangażowaniu w wolontariat przez osoby młode wchodzące na rynek pracy lub migrujące do Wielkiej Brytanii, gdzie tego rodzaju dokument często ułatwiał zdobycie posady⁶.

Warto też zwrócić uwagę na jeszcze jedną kwestię: mianowicie więcej osób uznaje, że bliższa idei wolontariatu jest nieodpłatna praca na rzecz instytucji publicznych niż na rzecz organizacji społecznych. Tymczasem zwykło się uważać, że to właśnie trzeci sektor jest główną ostoją wolontariatu. **Najwyraźniej jednak w świadomości społecznej instytucje publiczne funkcjonują jako równie dobre (jeśli nie lepsze) miejsca wykonywania dobrowolnej, nieodpłatnej pracy w celach społecznych.** To duży i wciąż niewykorzystany

⁶ Zob. Grzegorz Makowski *U progu zmian. Pięć lat ustawy o działalności pożytku publicznego i o wolontariacie*, ISP, Warszawa 2008

potencjał wolontariatu, który mógłby wzbogacić działania na rzecz nie tylko takich miejsc jak szpitale czy hospicja, ale także muzea, domy kultury czy biblioteki publiczne.

SPOŁECZNY WIZERUNEK WOLONTARIUSZA

Na pytanie, czy ankietowani pracowali w wolontariacie, 11% odpowiedziało pozytywnie. Wśród tych osób jest nieco więcej kobiet niż mężczyzn. Najczęściej są to osoby młode (do 24 roku życia), z wyższym wykształceniem, o relatywnie wysokich dochodach, oceniające swoją sytuację finansową jako dobrą i umiarkowanie zaangażowane w życie religijne.

Tabela 2

Cechy społeczno-demograficzne		Odsetki osób deklarujących, że pracują lub w przeszłości pracowały w charakterze wolontariusza
Płeć	Mężczyźni	10
	Kobiety	13
Wiek	18-24 lata	25
	25-34	15
	35-44	10
	45-54	7
	55-64	6
	65 lat i więcej	8
Wykształcenie	Podstawowe	8
	Zasadnicze zawodowe	6
	Średnie	11
	Wyższe	23
Dochody na jedną osobę	Do 500 zł	9
	501-750	11
	751-1000	10
	1001-1500	15
	Powyżej 1500 zł	19
Ocena własnych war. mater.	Złe	8
	Średnie	9
	Dobre	15
Udział w prakt. religijnych	Kilka razy w tygodniu	13
	Raz w tygodniu	11
	1-2 razy w miesiącu	9
	Kilka razy w roku	13
	W ogóle nie uczestniczy	14

Przypomnijmy jednak, że wiele osób wykonujących dobrowolną, nieodpłatną pracę w celach społecznych, nie zawsze utożsamia ją z wolontariatem. Z tej perspektywy portret osób faktycznie pracujących społecznie będzie nieco inny. Przyjrzyjmy się w tym miejscu chociażby „wolontariatowi pośredniemu”, który ma bardziej czytelny wymiar społeczny, niż wolontariat świadczony bezpośrednio na rzecz konkretnych osób. Uwzględniając to rozróżnienie należy stwierdzić, że 28% respondentów w ostatnich 12 miesiącach podjęło się co najmniej raz jakiegoś rodzaju nieodpłatnej, dobrowolnej pracy na rzecz społeczności lokalnej lub środowiska naturalnego, czy też w ramach organizacji społecznej (np. w komitecie rodzicielskim, kole parafialnym, ochotniczej straży pożarnej, związku zawodowym, klubie, kole gospodyń wiejskich, wspólnocie mieszkaniowej, partii lub stronnictwie politycznym itp.).

Tabela 3

Cechy społeczno-demograficzne		Odsetki osób deklarujących, że w ciągu ostatnich 12 miesięcy co najmniej raz poświęciły czas na dobrowolną i nieodpłatną pracę w celach społecznych
Płeć	Mężczyźni	33
	Kobiety	23
Wiek	18-24 lata	29
	25-34	29
	35-44	31
	45-54	32
	55-64	27
	65 lat i więcej	21
Wykształcenie	Podstawowe	20
	Zasadnicze zawodowe	28
	Średnie	27
	Wyższe	40
Dochody na jedną osobę	Do 500 zł	31
	501-750	24
	751-1000	26
	1001-1500	31
	Powyżej 1500 zł	37
Ocena własnych war. mater.	Złe	20
	Średnie	26
	Dobre	34
Udział w prakt. religijnych	Kilka razy w tygodniu	48
	Raz w tygodniu	31
	1-2 razy w miesiącu	25
	Kilka razy w roku	23
	W ogóle nie uczestniczy	19

Wśród wolontariuszy – choć nie zawsze są oni świadomi swojej roli – jest więcej mężczyzn niż kobiet, mniej natomiast osób starszych, zwłaszcza powyżej 65 roku życia – jednak nawet w tej grupie 21% deklaruje, że pracowało społecznie. W dobrowolną, nieodpłatną pracę częściej angażują się osoby osiągające najwyższe dochody, oceniające swoją sytuację materialną jako dobrą i silnie zaangażowane w sprawy wiary. Uczestnictwo w wolontariacie spada wraz z malejącą częstotliwością udziału w praktykach religijnych. Podobnie jest jeśli chodzi o poziom wykształcenia – duży odsetek osób z wyższym wykształceniu deklaruje się jako wolontariusze. Odsetek ten spada wraz z obniżaniem się poziomu wykształcenia.

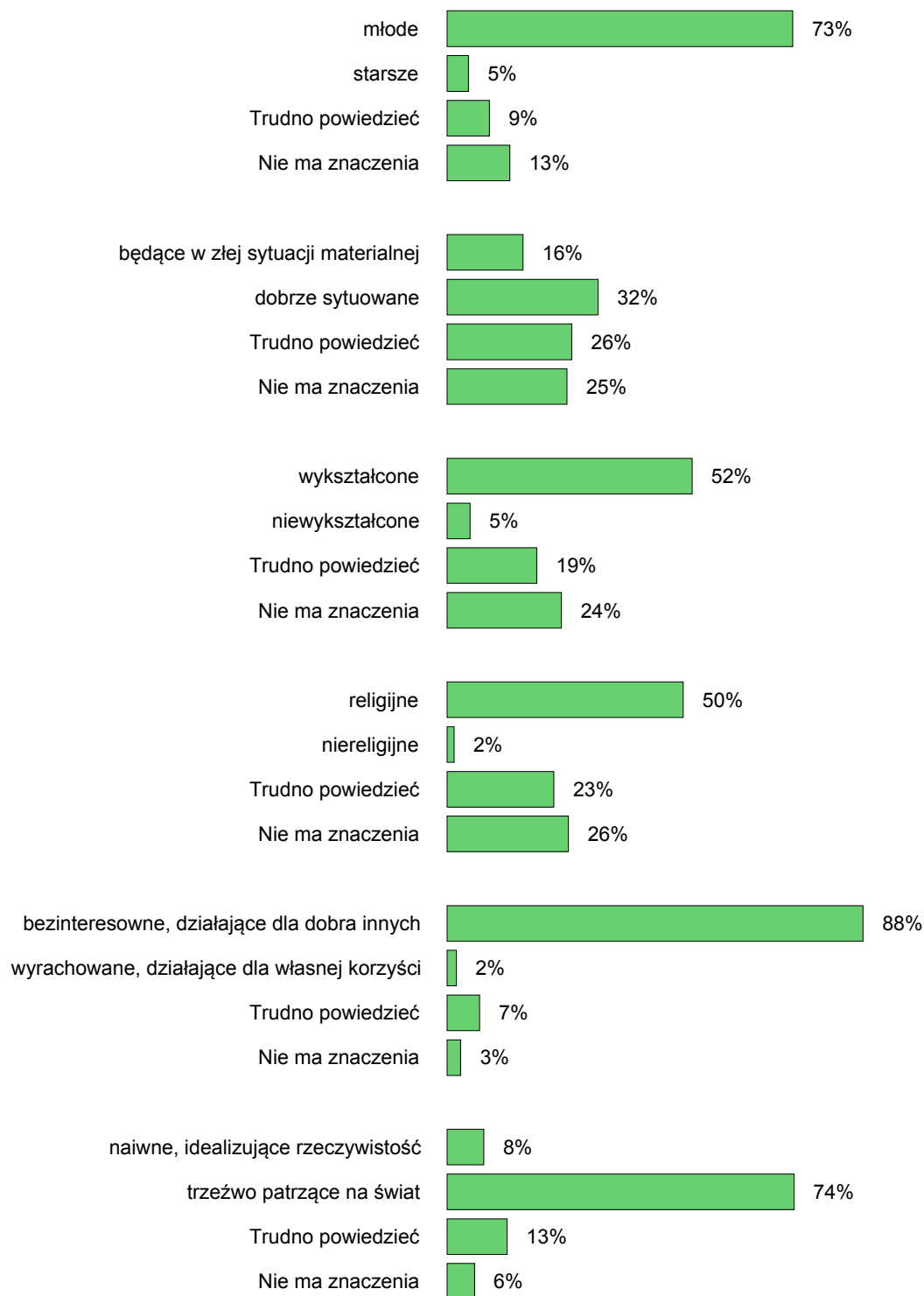
W kontekście tych danych wolontariat wydaje się aktywnością bardziej egalitarną, przenikającą różne grupy społeczne.

Stereotyp wolontariusza jest natomiast bardziej wyrazisty. W opinii Polaków to osoba zdecydowanie młoda, raczej dobrze sytuowana, wykształcona i religijna. Społeczny wizerunek wolontariusza, nie do końca pokrywa się z cechami społeczno-demograficznymi tych, którzy faktycznie podejmują tego rodzaju pracę.

Polacy postrzegają wolontariuszy jako ludzi zdecydowanie bezinteresownych (88%). Bardzo nieliczni (2%) uważają, że tylko z pozoru są oni altruistami, a tak naprawdę chodzi im o zaspokojenie własnych potrzeb i dążeń. Przez zdecydowaną większość postrzegani są jako osoby trzeźwo stąpające po ziemi, a zatem realistycznie oceniające wartość swojej pracy i możliwości (74%). Rzadko zaś patrzy się na nich jak na osoby naiwne, sądzące, że przez swoje zaangażowanie mogą zbawić świat (8%).

Przedstawione wyniki pokazują, że wolontariat nie jest wystarczająco dobrze zakorzeniony w świadomości społecznej. Stereotyp wolontariusza sugeruje, że jest to zajęcie raczej dla „wybranych” (choć deklaracje o zaangażowaniu temu stereotypowi przeczą). Powszechnie uważa się, że w tę formę aktywności angażują się nie tylko osoby, które mają wystarczająco dużo wolnego czasu i nie mają większych zobowiązań, ale też osoby młode i takie, które po prostu stać na to, by poświęcać się nieodpłatnej pracy na rzecz osób potrzebujących (co powoduje, że wolontariat jest postrzegany jako swego rodzaju luksus)⁷. **Takie postrzeganie wolontariatu nie sprzyja jego szerszej promocji, zwłaszcza w grupach, które z takim jego wizerunkiem nie będą się utożsamiać (np. wśród seniorów).**

RYS. 4. WOLONTARIUSZE TO NA OGÓL OSOBY:

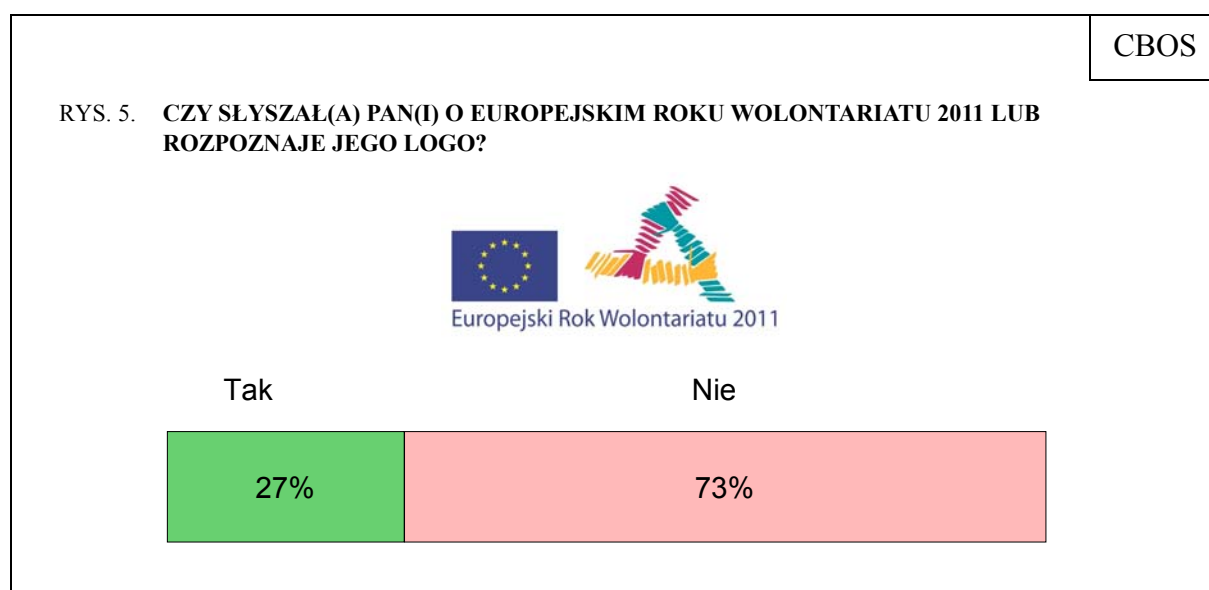

⁷ Zob. komunikat CBOS „Aktywność społeczna Polaków – poziom zaangażowania i motywacje”, maj 2011 (oprac. N. Hipsz i K. Wądołowska).

To istotny element, który powinien być brany pod uwagę przy planowaniu ewentualnych kampanii mających na celu upowszechnianie wolontariatu. Warto wspomnieć lokalne badania na temat osób starszych, wykonane w 2006 roku przez Regionalne Centrum Wolontariatu w Elblągu i Akademię Rozwoju Filantropii, czy też analizy Instytutu Spraw Publicznych. Według nich postrzeganie wolontariatu jako „aktywności zdominowanej przez młodych” jest jednym z czynników zniechęcających seniorów do angażowania się w tę działalność⁸.

EUROPEJSKI ROK WOLONTARIATU

Jednym z powodów realizacji bardziej niż dotąd rozbudowanego sondażu na temat wolontariatu jest fakt, iż rok 2011 został uznany za Europejski Rok Wolontariatu. Kraje Unii Europejskiej podkreślają w ten sposób wagę tej formy pracy społecznej i podejmują działania na rzecz upowszechnienia tej idei. Stąd też jednym z elementów badania było sprawdzenie, na ile Europejski Rok Wolontariatu przeniknął do świadomości społecznej.

⁸ Zob. Paulina Sobiesiak *Aktywni 60+? Wolontariat osób starszych w Polsce*, „Analizy i Opinie”, nr 117, marzec 2011, Instytut Spraw Publicznych (<http://www.wolontariat.org.pl/repository/RCW%20Elblag/Multimedia/wolontariat50media/RAPORT.ostateczny.pdf>)

Rozpoznawalność tej unijnej inicjatywy jest raczej umiarkowana. Jak się okazuje, jedynie co piąty dorosły Polak (20%) słyszał o tegorocznych obchodach, a więcej niż co czwarty (27%) słyszał o nich lub rozpoznaje logo.

O tym, że w bieżącym roku obchodzony jest Europejski Rok Wolontariatu, częściej od innych słyszeli najmłodszy respondenci – w wieku 18 – 24 lata, mieszkańcy miast powyżej 100 tys. ludności, osoby z wyższym wykształceniem, kadra kierownicza i specjaliści wyższego szczebla, pracownicy administracyjno-biurowi, robotnicy niewykwalifikowani, a także uczniowie i studenci.

Być może bardziej intensywne promocje wolontariatu w ciągu 2011 roku przyczyni się nie tylko do większej rozpoznawalności tej idei, ale także do jej lepszego zrozumienia i zaangażowania.

Opracował
Grzegorz MAKOWSKI